

ПСИХІЧНА ДЕПРИВАЦІЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Уточнено сутність соціальної, емоційної, економічної, психокультурної, пізнавальної, духовної та психомоторної депривації, а також подано методiku їхнього виявлення і визначення рівня вираження у науково-педагогічних працівників на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Ключові слова: психічна депривація, види психічної депривації, коефіцієнт психічної депривації, рівень вираження психічної депривації.



Постановка проблеми. З депривацією зіштовхуються практично всі люди. Тому знання про психічну депривацію, її види та їхній вплив на науково-педагогічних працівників, їх свідомість, самосвідомість, самопочуття, психічне здоров'я, емоційне вигорання, поведінку тощо дасть можливість запобігти розвитку негативних явищ у педагогічному процесі й оптимізувати їхню професійно-педагогічну діяльність. Для того, щоб здійснити аналіз впливу психічної депривації на поведінку і професійно-педагогічну діяльність науково-педагогічного працівника, необхідно насамперед розробити методiku її виявлення та оцінювання рівня вираження.

Стан дослідження. Кількість наукових досліджень щодо вияву психічної депривації, її видів і впливу на життєдіяльність людей обмежена. Сюди належать дослідження О.Г. Алексеєнкової [1], Н.М. Ануфрієвої, Т.М. Зелінської та Н.О. Єрмакової [2], Е. Берна [3], М.Й. Варія [4], І. Лангмейєра і З. Матейчека [10] та ін. До цієї кількості праць входять і наші [5; 6; 7; 8; 9]. В попередніх дослідження ми обґрунтували сутність психічної депривації, її види та деякі аспекти впливу [5; 9].

Наявність і вплив психічної депривації на професійно-педагогічну діяльність науково-педагогічних працівників ніхто

не досліджував, оскільки сама проблема психічної депривації є малодослідженою.

Мета нашого наукового пошуку – емпірично виявити наявність і рівень вираження психічної депривації науково-педагогічних працівників сучасного українського суспільства.

Виклад основних положень. У ході попередніх досліджень ми обґрунтували сутність психічної депривації. Ми підтримуємо думку Ю.М. Варій про те, що *«психічна депривація – це недорозвинення чи недооформлення певних психічних утворень у психіці людини, або часткова чи повна їхня відсутність у ній, що перешкоджає її нормальному функціонуванню»* [9, с. 6].

Згідно з нашими науковими пошуками, психічна депривація поділяється на такі види: сенсорну, соціальну, емоційну, пізнавальну, духовну, психомоторну, економічну, психокультурну, психосексуальну [5; 9]. Отже, психічна депривація виникає тоді, коли зовсім або частково у психіці людини відсутнє внутрішнє психічне, яке не сформувалося (чи сформувалося частково, неповно) унаслідок відсутності (повної чи часткової) взаємодії із зовнішнім психічним. Можна уточнити сутність сенсорної, соціальної, емоційної, пізнавальної, духовної, психомоторної, економічної, психосексуальної та психокультурної депривації як видів психічної депривації.

Сенсорна депривація, як вид психічної депривації, – це недорозвинення чи недооформлення певних психічних утворень у психіці людини або повна їхня відсутність внаслідок повної чи часткової відсутності відчуттів із зовнішнього середовища.

Емоційна депривація – це недорозвинення чи недооформлення певних психічних утворень у психіці людини або повна їхня відсутність унаслідок відсутності або обмеження переживань особистістю різних емоцій і почуттів у результаті відсутності дії певних стимулів (сенсорних, соціальних, духовних, психокультурних та ін.).

Соціальна депривація, як вид психічної депривації, – це недорозвинення чи недооформлення певних психічних утворень

у психіці людини або повна їхня відсутність унаслідок повної чи часткової відсутності впливу навколишнього соціального середовища як зовнішнього психічного. Соціальна депривація поділяється на такі різновиди: а) за змістом на: вікову, престижну, самоствердження, свободи вибору, соціопротаркову, гендерну, утрати сенсу, утрачених надій, статусно-рольову, невизнання, спілкування і взаємодії, критично-сміслову; б) за чинниками соціального впливу на: сімейну, дошкільну, шкільну, вуличну, спеціалізаційну (школи-інтернати, колонії тощо), студентську, культову (конфесії, секти), органічну, етнічну, суспільну, професійну; в) за часом: короткотривалу, затяжну, довготривалу, довічну; г) за волевиявленням: добровільну, вимушену, примусову; д) за ступенем усвідомлення: усвідомлену, частково усвідомлену, неусвідомлену; е) за впливом на поведінку і діяльність: негативну, нейтральну, позитивну; є) за впливом на функціонування психіки: ускладнюючу, дестабілізуючу, руйнуючу; ж) за ступенем ізоляції: повну, часткову, відносну [9, с. 13].

Соціальна депривація може відбуватися у формі самоізоляції, ситуативної ізоляції або спеціалізації, уявної або реальної нестачі. За характером прояву вона може мати як відкриту, так і приховану форми.

Економічна депривація, як вид психічної депривації, – це недорозвинення чи недооформлення певних психічних утворень у психіці людини або повна їхня відсутність унаслідок відсутності або обмеження матеріальних засобів для уявної чи реальної нормальної життєдіяльності.

Психокультурна депривація – це недорозвинення чи недооформлення певних психічних утворень у психіці людини або повна їхня відсутність унаслідок повного чи часткового відчуження особистості від засвоєння суто людських культурних цінностей, насамперед творів мистецтва, літератури, фольклору, звичаїв, обрядів, традицій тощо.

Духовна депривація – це недорозвинення чи недооформлення певних психічних утворень у психіці людини або повна

їхня відсутність унаслідок повної чи часткової ізоляції особистості від впливу і засвоєння духовності.

Пізнавальна депривація – це недорозвинення чи недооформлення певних психічних утворень у психіці людини або повна їхня відсутність унаслідок ізоляції (самоізоляції) людини від процесів розв’язання різних мисленнєвих завдань.

Психомоторна депривація – це недорозвинення чи недооформлення певних психічних утворень у психіці людини або повна їхня відсутність унаслідок повної чи часткової відсутності необхідного для організму людини фізичного навантаження і певної сукупності фізичних вправ, спрямованих на розвиток її моторики.

Психосексуальна депривація – це недорозвинення чи недооформлення певних психічних утворень у психіці людини внаслідок повної чи часткової відсутності сексуального життя.

Оскільки проблема психічної депривації у психологічній науці розроблена недостатньо, то методики щодо її виявлення немає. Тому нами розроблена і опробована авторська «Методика виявлення психічної депривації в дорослих», яка придатна для дослідження науково-педагогічних працівників. Ця методика дозволяє виявити соціальну, економічну, емоційну, психокультурну, духовну, пізнавальну та психомоторну депривацію. (В методику з певних причин не включені сенсорна та психосексуальна депривації науково-педагогічних працівників).

Психічну депривацію науково-педагогічних працівників (без сенсорної та психосексуальної) можна визначити через коефіцієнт психічної депривації (Кп_ψ), який становить відношення суми коефіцієнтів різних її видів до загальної кількості видів:

$$КП_{\psi} = \frac{K_c_{\psi} + K_e_{\psi} + K_{ч}_{\psi} + K_y_{\psi} + K_d_{\psi} + K_z_{\psi} + K_m_{\psi}}{7} \quad (1)$$

де: Кс_ψ – коефіцієнт соціальної депривації;

Ке_ψ – коефіцієнт економічної депривації;

- Кчψ – коефіцієнт емоційної депривації;
 Куψ – коефіцієнт психокультурної депривації;
 Кдψ – коефіцієнт духовної депривації;
 Кзψ – коефіцієнт пізнавальної депривації;
 Кмψ – коефіцієнт психомоторної депривації.

Коефіцієнт будь-якого виду психічної депривації становить різницю між одиницею і відношенням суми набраних балів за цим видом депривації до максимальної суми балів, за якої відсутній цей вид депривації. Тоді:

$$K_{B\psi} = 1 - \frac{\sum Q_{\psi}(1,2,3\dots n)}{N_B} \quad (2)$$

- де: – $\sum Q_{\psi}(1,2,3\dots n)$ – сума балів, набраних за пунктами, що відображають певний вид психічної депривації або її відсутність;
 – N_B – максимально можлива сума балів при визначенні певного виду психічної депривації.

Нами доведено, що психічна депривація, як і будь-який її вид, може мати такі рівні вираження: найвищий, високий, середній, низький і дуже низький. Кожний рівень вираження того чи іншого виду психічної депривації та загалом психічної депривації визначається відповідною величиною коефіцієнта депривації, який лежить у межах: 1) дуже низький: $0 \div 0,2$; 2) низький: $0,21 \div 0,4$; 3) середній: $0,41 \div 0,6$; 4) високий: $0,61 \div 0,8$; 5) найвищий: $0,81 \div 1$.

Констатуючий експеримент проводився на факультеті психології Львівського державного університету внутрішніх справ. Вибіркова сукупність становила 52 науково-педагогічні працівники.

У результаті застосування «Методики визначення різних видів психічної депривації в дорослих» ми обчислили кількість

набраних балів кожним науково-педагогічним працівником за кожним видом психічної депривації. За відповідними формулами обчислили коефіцієнти різних видів психічної депривації.

У результаті аналізу даних у науково-педагогічних працівників установлена наявність певних видів депривації та рівнів їх вираження (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Розподіл науково-педагогічних працівників
за рівнями вираження різних видів психічної депривації**

Види психічної депривації	Рівні вираження				
	дуже низький	низький	середній	високий	найвищий
Соціальна депривація	8	43	1	0	0
Економічна депривація	7	21	20	3	1
Емоційна депривація	7	32	13	0	0
Психокультурна депривація	24	25	2	1	0
Духовна депривація	8	30	14	0	0
Пізнавальна депривація	19	23	10	0	0
Психомоторна депривація	0	15	18	12	7

Стосовно соціальної депривації, то дуже низький рівень її вираження мають 8 (15,1%) науково-педагогічних працівників; низький – 43 (83%) науково-педагогічні працівники; середній – 1 (1,9%) науково-педагогічний працівник; а високий і найвищий рівень вираження у них відсутній.

Стосовно економічної депривації, то дуже низький рівень її вираження наявний у 7 (13,5%) науково-педагогічних працівників; низький – у 21 (40,3%) науково-педагогічного працівника; середній – у 20 (38,5%) науково-педагогічного працівника,

високий – у 3 (5,8%); найвищий – у 1 (1,9%) науково-педагогічних працівників.

Щодо емоційної депривації, то найбільше науково-педагогічних працівників – це 32 (61,5%) – мають низький рівень її вираження, 13 (25%) – середній рівень її вираження і 7 (13,5%) – дуже низький рівень її вираження.

Дуже низький рівень психокультурної депривації мають 24 (46,2%) науково-педагогічні працівники, низький – 25 (48%), середній – 2 (3,9%) і високий – 1 (1,9%) науково-педагогічний працівник.

Духовну депривацію мають 30 (57,8%) науково-педагогічних працівників – низький рівень вираження, 14 (27,1%) науково-педагогічних працівників – високий рівень її вираження і 8 (15,1%) науково-педагогічних працівників – дуже низький рівень її вираження.

Пізнавальну депривацію переживають 23 (44,4%) науково-педагогічні працівники – низький рівень її вираження. 19 (36,5%) – дуже низький рівень її вираження і 10 (19,1%) – середній рівень її вираження.

Психомоторну депривацію науково-педагогічні працівники переживають на низькому рівні її вираження – 15 (28,1%), на середньому рівні її вираження – 18 (34,5%), на високому рівні її вираження – 12 (23,1%), на найвищому рівні її вираження – 7 (13,5%).

Нами здійснений аналіз вираження різних видів психічної депривації залежно від віку науково-педагогічних працівників.

Стосовно соціальної депривації, то науково-педагогічні працівники віком 23–29 років найбільше переживають її на низькому рівні вираження – це 12 (92,3%); віком 30–36 років – на дуже низькому рівні вираження її переживають 2 (13,34%) науково-педагогічні працівники; низькому – 13 (86,66%) науково-педагогічних працівників; віком 37–43 роки – на дуже низькому рівні вираження її переживають 4 (30,8%) науково-педагогічні працівники; на низькому – 8 (61,5%) науково-педагогічних пра-

цівників і середньому – 1 (7,7%) науково-педагогічний працівник. Інші вікові групи найбільше переживають соціальну депривацію на низькому рівні.

Економічну депривацію найбільшою мірою переживають науково-педагогічні працівники віком від 23 до 50 років, причому на низькому рівні її вираження – 22 (42,3%) науково-педагогічні працівники, а на середньому – 13 (25%).

Емоційну депривацію найбільше переживають 11 (21,15%) науково-педагогічних працівників віком 30–36 років на низькому рівні її вираження та 5 (9,6%) науково-педагогічних працівників віком 37–43 роки на середньому рівні її вираження.

Психокультурна депривація більшою мірою переживається на низькому рівні науково-педагогічними працівниками віком 23–29 років – 10 (71%), віком 30–36 років – 5 (31,25%), віком 37–43 роки – 6 (37,5%). Найбільше психокультурну депривацію на дуже низькому рівні її вираження переживають 11 (68,75%) науково-педагогічних працівників віком 30–36 років.

Духовну депривацію науково-педагогічні працівники віком 23–29 років найбільше переживають на низькому рівні її вираження – 8 (61,4%), на середньому рівні вираження – (23, 07%); віком 30–36 років – на низькому рівні вираження її переживають 11 (78, 5%), на середньому рівні вираження – 3 (21, 42%); віком 37–43 роки – на низькому – 6 (42, 85%) і середньому – 6 (42, 85%).

Пізнавальну депривацію найбільше переживають 8 (50%) науково-педагогічних працівників віком 30–36 років на низькому рівні її вираження та по 5 (31, 35%) науково-педагогічних працівників віком 23–29 років на середньому і низькому рівні її вираження; віком 37–43 – по 5 (38, 46%) на середньому і низькому рівні її вираження.

Психомоторну депривацію науково-педагогічні працівники переживають на низькому, середньому, високому і найвищому рівнях. Для науково-педагогічних працівників віком 23–29 років найбільш виявляється середній рівень вираження психомоторної

депривації. Її переживають 6 (46, 15%) науково-педагогічних працівників. Середній і високий рівень вираження психомоторної депривації переживають по 5 (31,25%) науково-педагогічних працівників віком 30–36 років. 6 (46, 15%) науково-педагогічних працівників віком 37–43 роки переживають низький рівень психомоторної депривації, 4 (30,76%) – середній та 3 (23, 07%) – високий.

Виявлено прямий кореляційний зв'язок між шкалами «Емоційна депривація» та «Духовна депривація» ($r=0,28$, $p<0,05$). Це вказує на те, що науково-педагогічні працівники з високою духовною депривацією характеризуватимуться високими показниками емоційної депривації. Відсутність можливості постійного духовного зростання призводить і до бідності емоцій.

Висновки. Таким чином, у науково-педагогічних працівників виявлено наявність і різні рівні вираження усіх видів психічної депривації.

Доведено, що психічна депривація та різні її види визначаються через відповідні коефіцієнти, які обчислюються математично. Виявлено, що соціальну депривацію науково-педагогічні працівники переважно переживають на дуже низькому і низькому рівнях вираження, що становить 98,1%; економічну депривацію – на дуже низькому, низькому і середньому рівнях переживають 92,3% науково-педагогічних працівників; емоційну депривацію – на дуже низькому і низькому рівнях вираження переживають 75% науково-педагогічних працівників, на середньому 25% науково-педагогічних працівників; психокультурну депривацію – на дуже низькому і низькому рівнях вираження переживають 94,2% науково-педагогічних працівників, на середньому – 3,9% науково-педагогічних працівників; духовну депривацію – на дуже низькому і низькому рівнях вираження переживають 72, 9% науково-педагогічних працівників, на високому рівні – 27,1% науково-педагогічних працівників; пізнавальну депривацію на дуже низькому і низькому рівнях вираження переживають 80,9% науково-педагогічних працівників, на середньому – 19,1% науково-педагогічних працівників; пси-

хомоторну депривацію на низькому рівні вираження переживають 28,1% науково-педагогічних працівників, на середньому – 34,5% науково-педагогічних працівників, на високому і найвищому – 36,6% науково-педагогічних працівників.

Усі вікові групи науково-педагогічних працівників найбільше переживають соціальну та економічну депривації.

Різні види психічної депривації науково-педагогічні працівники переважно переживають на дуже низькому і низькому рівнях вираження, меншою мірою – на середньому рівні вираження і лише психомоторну депривацію одна третя частина досліджуваних науково-педагогічних працівників переживає високий і найвищий рівні вираження.

Подальшого наукового пошуку потребують питання впливу психічної депривації науково-педагогічних працівників на їхню свідомість, самосвідомість, мотивацію, спілкування, педагогічну культуру, самооцінку, ставлення до студентів тощо.

1. Алексеенкова Е.Г. Личность в условиях психической депривации: учеб. пособие / Е.Г. Алексеенкова. – СПб.: Питер, 2009. – 96 с.

2. Ануфрієва Н.М. Соціальна психологія: навч.-метод. посібник / Н.М. Ануфрієва, Т.М. Зелінська, Н.О. Єрмаков. – К.: Каравела, 2009. – 216 с.

3. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди которые играют в игры. Психология человеческой судьбы: перевод с английского / Э. Берн. – М.: ПРАМЕБ, 1992. – 384 с.

4. Варій М.Й. Загальна психологія: підр. для студ. вищ. навч. закл. / М.Й. Варій. – 3-тє вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 1007 с.

5. Варій Ю.М. Психічна депривація студентської молоді України першого десятиліття XXI століття / Ю.М. Варій // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: збірник наукових праць / головний редактор В.Л. Ортинський. – Львів: ЛьвДУВС, 2008. – Вип. 2. – С. 27–40.

6. Варій Ю.М. Психічна депривація молоді України – загроза національній безпеці / Ю.М. Варій // Психологічні аспекти національної безпеки: III матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 27–30.

7. Варій Ю.М. Вплив економічної депривації на поведінку молоді / Ю.М. Варій // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: збірник наукових праць / головний редактор В.Л. Ортинський. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – Вип. 2. – С. 18–31.

8. Варій Ю.М. Вплив психічної депривації на формування молодіжних злочинних груп / Ю.М. Варій // Психологічні аспекти національної безпеки: організована злочинність: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції; Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 31–34.

9. Варій Ю.М. Соціальна депривація як вид психічної депривації / Ю.М. Варій // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: збірник наукових праць / головний редактор М.Й. Варій. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – Вип. 2.

10. Лангмейер И. Психическая депривация в детском возрасте / И. Лангмейер, З. Матейчек. – Издание 1-ое русское. – Прага: Авице-нум, 1984. – 334 с.



Терлецкая Ю.М. Психическая депривация научно-педагогических работников

Уточнена сутність соціальної, емоціональної, економічної, психокультурної, пізнавальної, духовної і психомоторної депривації, а також подана методика їх виявлення і визначення рівня вираження в науково-педагогічних працівників на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Ключевые слова: *психическая депривация, виды психической депривации, коэффициент психической депривации, уровень выражения психической депривации.*



Terletska Y.M. Psychological deprivation of teachers

The essence of social, emotional, economic psycho-cultural, educational, spiritual, and psycho-motor deprivation is determined. The methods of its expression and determination of display level with teachers on the contemporary stage of the development of Ukrainian society are represented.

Key words: *psychological deprivation, types of psychological deprivation, coefficient of psychological deprivation, level of display of psychological deprivation.*



Стаття надійшла 18 квітня 2011 року